

MIKLÓS MIKLÓS.

I.

Miklós Miklós — ez a szokatlan, ritka és éppen azért könnyen megjegyezhető kettős név ott cseng a Petőfi utolsó napjait, vértanú halálának körülményeit csak futólag ismerő művelt nagy közönség sok ezer tagjának is a fülében. Annál pontosabban jegyzi fel s ismétli e nevet a vonatkozó szakirodalom. Am a pusztá néven kívül még a szakmunkák, az irodalomtörténet sem igen mond többet, mint a laikus nagy közönség. Petőfi utolsó útján — tudja és beszéli a szakirodalom és a közönség egyaránt — Tordára érkeve családjával együtt Miklós Miklós református papnál szállt meg s ment — feleségét és kisleányát Miklós Miklóséknál hagyva — Segesvárra meghalni. Mindössze ennyi Miklósról az irodalmi köztudat ismerete, emlékezete. De hogy ez a furcsa nevű Miklós Miklós református papi minősége mellett ki és mi volt s hogy vajon pályájának eme véletlennel látszó mozzanatán kívül van-e, volt-e még más feljegyzésre érdemes tartalma is, — erről nincs sehol semmi megjegyzés. Nincs még leányának, Miklós Idának, Várady Károly kolozsmegyei kir. tanfelügyelő feleségének, a Petőfi és családja náluk töltött napjaira és eseményeire visszaemlékező két cikkében sem.¹ Nincs, mert a gyermekkori emlékeit visszaidéző Váradyné Miklós Ida szeme előtt csak Petőfi és családja lebegett, csak az látszott előtte fontosnak, amit róluk, a vendégekről tudott elmondani. Magukról, atyjáról, a házigazdáról — ellentétben a mai akár Adyra, akár Móriczra visszaemlékező feljegyzésekkel — a Miklós Ida finom izlése és tiszteletreméltó szerénysége alig ejt szót. Ő Petőfi és nem atyja életrajzához közölte érdekes adalékait. Ennek következtében minden további és részletesebb érdeklődésnek az egyetlen még eredménnyel kecsegtető forrásához, a jó öreg Szinnyei *Magyar Írókjához* kell fordulnia.

Szinnyei már csakugyan többet tud és mond Miklós Mik-

¹ Várady Károlyné: *Emlékezés Petőfire*. Erdélyi Hiradó 1888. 2—4. sz. 2. Várady Károlyné: *Egy költemény története*. Erdélyi Hiradó 1888. 60 .sz.

lősről. A Petrik könyvészete, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban megjelent (1869. 15. sz.) szomorú jelentés és más könyvészeti adatok alapján ezeket írja:

„Miklós Miklós (sófalvi) ev. ref. lelkész az ó-tordai egyházban harminc évig, a nagyenyedi egyházmegye főjegyzője, Kolozs- és Közép-Szolnok megye táblabírája, M. Péter m. gy. monostori ev. ref. lelkész és Deme Deborah voltak a szülei. Meghalt 1869. márc. 28-án, Ó-tordán hatvanegy éves korában. Költeményeket írt az Aglájában (1829. eredetiek és Pfeffel után ford.) az Estikében (Kolozsvár, 1833.), a Költemények c. gyűjteménybe (Kolozsvár, 1834.), a Vasárnapi Ujságban (1859. Adomák Jancsó Pál színész életéből). Munkái:

1. A nevelők, v. ígj. egy felv. Németből szabadon ford. Kolozsvár, (1834.) Budán előadták 1834. jul. 19.). 2. Gyászbeszéd gróf Toldy Lőrinc koporsója mellett Méhesen. Marosvásárhely, 1844”.²

Mint látható, Szinnyei sem mond sokat, de a semminél jóval többet. Azonban e kevésből is kiderül két fontos körülmény. Egyik az, hogy Miklós Miklós mind a nemzettársadalmi, mind az egyházi közélet terén tényező volt, érdemes munkásságot fejtett ki. Nemzettársadalmi tevékenységéért két vármegye is táblabírói tisztséggel ruházta fel. Egyháza pedig, mint a nagyenyedi egyházmegye egyik legkiválóbb papját, az egyházmegyei főjegyzőséggel tisztelte meg és tüntette ki. Ez elismerések értékét növeli az, hogy mindkét vármegye Miklóst egészen fiatalon, a pálya kezdetén iktatta assessorai sorába, mert az 1834-ben megjelent *A nevelők* című műve címlapján már ott olvasható, hogy: Sófalvi Miklós Miklós nemes Kolozs- és Közép-Szolnok vármegyék táblabírája. Már pedig Miklós ekkor még csak huszonhétéves ifjú ember. Egyházi kitüntetését pedig nemcsak az teszi értékesé, hogy a főjegyző a református hierarchiában a második, mindjárt az esperes után következő tisztség, hanem az is, hogy a nagyenyedi egyházmegye az erdélyi református egyházkerületnek legnépesebb, legtöbb egyházközséget számláló és legtekintélyesebb esperessége, amelyikben a főjegyzőt nem kevesebb, mint 60—70 lelkész közül lehetett és kellett kiszemelni s titkos szavazással megválasztani. A Szinnyeiből kiderülő másik, érdekes körülmény az, hogy Miklós Miklós érdemes közéleti tevékenység mellett az irodalom terén is fejtett ki munkásságot: művelte az egyházi irodalmat, írt és fordított szépirodalmi műveket, melyek nyomtatásban is megjelentek. Tehát író és költő is volt ez a különös nevű ó-tordai táblabíró-református pap. Ezért talán nem érdektelen, sem nem felesleges, sőt egyenesen kötelesség pályá-

² Szinnyei: *Magyar Írók*. VIII. 1327—28. 1.

jának a lehető teljes megrajzolása. Kötelesség volna ez még akkor is, ha Miklós Miklós nem is volt volna két ízben is a Petőfi vendéglátó házigazdája és barátja, hanem csak egyszerűen egyik szerény alakja a reformkorszak lassan ébredező erdélyi szellemi életnek.

Ezt a tartozást kíséreljük meg leróni.

II.

Sófalvi Miklós Miklós Kolozs-megyében, a pompázóan szép viseletéről és az elszomorító egykézéséről híres Kalotaszegnek egyik, a Gyulai-havasok aljában, ma a határon túl fekvő községében, Magyargyerőmonostoron született 1807. január 19-én. Három nappal rá keresztvíz alá tartották és Miklós keresztnevet kapott. Édesatyja, Miklós Péter a község református papja volt, 1805-től haláláig 1840-ig. Édesanyja pedig magyarországi, végszendrői származású nő s Deme Borbálának hívták. Miklós Miklós tehát papiúnak született, de nemesi családból.

A Miklós-család Apafi Mihály fejedelemtől nyert ármális nemességet 1660-ban. A nemességszerző őst szintén Miklós Miklósnak hívták. Valószínű, hogy ennek a nemességszerző ősnek a tiszteletére és emlékére keresztelte Miklós Péter tiszteletes úr elsőszülött fiát Miklósnak. Mert Miklós Péter választott életpályája ugyan a papi hivatal volt s azt, mint látni fogjuk, híven, lelkiismeretesen be is töltötte, de nem kevesebb szívóssággal és kitartással ápolta és érvényesítette családjá köznemesi hagyományait, igényét. Falusi református papi mivolta ellenére is megmaradt holtáig annak, aminek született. T. i. jogaira büszke, rendjéhez ragaszkodó, a népi gondolattól és jobbágyfelszabadítástól idegenkedő konzervatív kurta nemesnek. Nevezetesen 1834 után már mint hatvan és egynéhány éves idős ember kéziratot feljegyzései között a kor politikai törekvéséről így okoskodik: „Majd az egész földön ma a szabadság szelleme gázol, még az Amerikai Szabad Státusokban is; sőt Kínában is lázadás kezdi magát mutogatni, azhol egyébiránt a császár Isten fiának tartatik s úgy tiszteltetett a jelen időkig. Quid Domini facient, audent cum talia fures? ... Legyek bár véleményemben megcsalatott Proféta, de én úgy nézem a dolgok follandát, hogy a szabadság pajkos kívánsága — procax libertas — mely mostanában minden nemzetekben uralkodóvá lett, csak meg fog zavarni minden társaságokat, hátráltatni fogja a mesterségeket és tudományokat s végre egy még az eddig volt despotismusoknál is nagyobb despotismusokat fog szülni, még pedig im ez uton: A Monárkák igen jól tudják azt, hogy őket fennségekben nem a morá-

lis, hanem csak a physikai erő tarthatja meg; azt is, hogy ezen erő a köznépbén vagyon — Vulgus v. Plebs —, ezt fogják tehát magukévá tenni, melyben igen könnyen célt érnek; mert azt is jól tudják, hogy ezen nép salakja az ugynevezett birtokos nemesség által el légyen nyomattatva; tehát ezen salak népségnek emancipációt, felszabadítást ígérnek s ez fegyvert kap és így a birtokos nemesség bot közé fog kerülni s fog minden szenvedésnek tárgya lenni, és így meg fognak azon Privilegiumok gyengítettetni, melyeket az ugynevezett nemesek vitéz őseik által nyervén sok ezren csak usurpáltak. Így a mostani lázadások mellett ingadozásba jött Monárkák az alsórendű sokaság által... meg erősítettven igazi despotákká lesznek." Annyira meg van győződve a kisnemes tiszteletes úr felfogása helyességéről, hogy feljegyzéseit így végzi: „En pedig itt a következő lapon üres helyet hagyok, hogy a jövendő engem akár meghazudtoljon, akár igazoljon, — a maradék ide írhasa." Így gondolkozott az apa, Miklós Péter, református pap élete vége felé is. S ez annál különösebb, mert maga — bár birtokos köznemesi család ivadéka — a mélységből emelkedett fel, utcagyermekből lett a nemesi kiváltságok féltékeny öre.

Miklós Péter 1772-ben született Középszolnok (ma Szolnokdoboka) vármegyében Bálványosváralján mint Miklós Áron birtokos nemes úr és Forai Anna házastársak harmadik fiú gyermeke. Iskoláit is bátyjával együtt szülőfalujában kezdte el Fülei Lajos mester keze alatt 1785-ben, tehát jó későn, 13 éves korában. Oka és magyarázata ennek az, hogy apja haszontalan, pazarló életmódot folytatott, tönkre ment anyagilag és erkölcsileg egyaránt. Gyermekei nevelésével se törődött. Ezért került Péter fia is csak 13 éves korában iskolába. Ekkor is alig ismerte meg az írásolvasást, a következő 1786-dik évben már félbe is hagyta. „Az 1786-dik esztendőben meghalálózván édesanyám — írja feljegyzései között curriculum vitaejében* és nehéz, forró nyavalyában meggyengülvén elméjében édes atyám, utca gyermeke lettem és semmit nem tanultam." A szülői gondoskodás nélkül maradt gyermekek közül egyik bátyjából nem is lett egyéb, mint közönséges tanulatlan kovácsmester. Sándor nevű legidősebb bátyja azonban valahogy legyűrte a nehézségeket, tovább tanult s előbb a dési református particulában diákoskodott, majd Belső-Szolnok vm. rectorator cassarius (pénztári ellenőr) lett. „Ezen testvéremnek köszönhetek én legtöbbet — jegyzi fel önéletrajzá-

* Miklós Péter önéletrajzi és egyéb feljegyzéseit, valamint Miklós Miklós könyvészetileg ismeretlen, utóbb említendő műveit Miklós Miklós unokája, Várady Dóra, özv. Losonczy Ernőné úrasszony bocsátotta rendelkezésemre. Szívességéért fogadja e helyről is hálás köszönetemet.

ban Miklós Péter — mint aki dési deák korában tanítani kezdett engemet. Továbbá ezen testvérem kezdett élni már Eleim tanulatlanságuk miatt homályba ment volt Nemesi Jussainkkal; aki az írt vármegyében produkált is és vármegyei Assessornak fel is esküdött... 1788-ik esztendőnek épen az elején Sándor bátyám mint akkor deesi ev. református deák engemet oda a Particulába hozván, újból tanulni kezdettem már mint 15 esztendőt bétöltött ifjú." Az évek haladtával egyre öntudatosabbá váló Péter gyerek a mostoha körülmények között is — úgy látszik — szorgalmasan pótolta az elveszett három évet, mert 1792-ben bátyja már a kolozsvári ref. collegium poetica classisába írathatta be. Itt is jól haladt előre úgy, hogy két év mulva már subscribált. 1796-ban pedig már gróf Kendefi Elekné alumna. 1798-ban Szöcs József nevű tanítványával Besztercére megy német szóra. Kiváló előmenetelének bizonyága az, hogy 1799-ben matheseos praesessé tette meg a collegium előjárósága, 1800-ban a syntaxis praeceptora (köztanítója) lett s végül 1801-ben Viski Márton szenior mellett a collegium contrascribája, ma úgy mondanók: a bennlakásra felügyelő két helyettes tanár egyike. Az egykori iskolakerülő utca-gyermek 1802-ben Nagyenyeden, illetőleg Marosvásárhelyt a papi vizsgálatot is minden bizonnyal kitűnő eredménnyel tette le, mert az egyházi főhatóság külföldi stipendiumot adományozott neki. „1803-ik esztendőben, annak elején — beszéli önéletrajzi feljegyzései között — amint az ajánló írás mutatja, a Trajectumi Universitásbeli beneficiumra menni határoztatván, Viski Márton barátommal fel is indulánk. De ezen tartomány egészen elfoglaltatván a Frantziák által, a Jenai Akadémiában maradtunk, hol én a cursusomat végzvéen, 1804-ik esztendőben, akkor Göttingában volt igen kedves barátommal — csak most mult 1833 esztendőben elhalt kolozsvári Philosophiae Professor — Lengyel Istvánnal utazni kezdvén: megjártam Prussiát s minden Németországi városokat: Lipsiát, Halat, Wittembergát, Berlint, Magdeburgot és Fővárosokat: Potsdamot, Hamburgot, Travemündét a Tengerig —, Casselt, Hannoverát. Itt e Tartomány 30.000 Frantzia katonák által lévén elfoglalva, 27-a Maii 1804 éppen Hannovera fővárosában voltunk, midőn Bertie (sic!) Frantzia Generalis itt megeskettette az Armadát a Napoleon mint Frantzia Császár hívségére egy nagy terjedelmű síkságon. Innen mi a Meini Frankfürtnak névén utunkat Würtzburgon, Norrinbergán keresztül jöttünk Regensburgba, azhol hajóra szállván jöttünk Bétsbe és innen Erdélybe, Kolozsvárra. Egész utazásom: szekéren 245 nap, gyalog 120, hajón 148, summa 513 mérföldeket teszen."

Bizony nemcsak földrajzilag és a mérföldek száma sze-

rint, de időben is nagy s látnivalókban is gazdag út. De kérdehetné valaki, — folytatja az önéletrajz s kérdjük mi is — mi költséggel tettem tanulásomat mind hazámban, mind külső országban?"

S felel is rá: „Mint szegény legény... Ugyanis édesanyám elhalálozván s édes Apám mind testileg, mind elméjében fenn említett betegsége miatt meggyengülvén, ami kevés Jóságunk volt, elélte, zálogba adta. Minekutánna Deák lettem Tanítványaimtól kapván kevés fizetést, megtartogattam. Gróf Was György és János Tanítványaimtól 100 M. forintokat és kosztot kapván, a kollegyomi két utolsó esztendeimben Matheseos Praesi, Classis Praeceptoris és Contrascibai sat. fizetésem és alumniai jövedelmeim esztendőnként 350 r forintra menvén, peregrináltam is az hazában és 100 r forintokra szaporitgattam, Jenában pedig Ulrich nevű Professor által szinte esztendeig ingyen kosztot kaptam. Hazámba edgy láda könyvet és más láda köntöst hozván, egy pénzem sem volt megérkezésemtől: sőt a semminél kevesebb, mert 20 rf. adóssá lettem.“

Eddig az érdekes önéletrajz.

Aki csak távolról ismerős a reformátusok régi iskola-rendszerével és életével, még az is legott megállapíthatja, hogy Miklós Péterből, a szülői gondozás nélkül maradt iskolakerülő, tekergő gyermekből, igen kiváló diák, nagy tudományú világlátott akademitá papjelölt lett. Olyan ifjú, kire nemcsak társai, hanem az egyház papi és világi vezetői is nagy reménnyel tekintettek. S csakugyan ahogy hazaérkezett, mindjárt 1805 elején régi patronája, özv. gróf Kendefi Elekné — gróf Bethlen Krisztina meghívja a hátszegvidéki Boldogfalvára udvari papjának. Mivel az udvari papság csak ideiglenes jellegű volt, még az év áprilisában elfogadta Miklós Péter a magyargyerőmonostori egyház választását s most már mint végleges rendes lelkészt még ugyanazon évben a dévai zsinaton pappá is szentelték. Ugyanebben az évben aug. 6-án meg is házasodott.

Magyargyerőmonostor nagyműveltségű fiatal papja mindenek előtt vagyonszerző, jó gazdának bizonyult. Önéletrajzi jegyzeteinek idevonatkozó részét a következő mondattal kezdi: „Minek utánna ennyi gyermekek atyjukká lettem, már azon kellett gondolkoznom, hogy valamit szereznek számukra.“ És folytatja ama kiadások számszerű felsorolásával, amelyekkel egyrészt az atyjától elzálogosított bálványosváraljai családi birtokot kiváltotta, felszerelte, másrészt falujában, Magyargyerőmonostoron és a szomszédos Magyarvalkón telket, földet vásárolt, négyszobás udvarházat és malmot épített. Mindenesetre a jómódú, vagyonos

papok közé tartozott s most már nemcsak mint pap, hanem mint rendezett vagyonú nemes is érvényesülni akart a közéletben. „1824-ik esztendőben a Kolozsvárt tartott marchalis széken a Gubernii Praeses Bárá Jósika János Ur eő Ex-tiája előlülése alatt, midőn mint birtokos Nemes Embert nem gátolhattak, — mint Papnak törekedvén nehányan akadályt vetni, minthogy itt benn Erdélyben nem volt Pap vármegyei hütös Assor — minden előmbbe vettetett akadályokat superálva, Kolozsvármegyei Hütös Assorrá tétetem” — jegyzi fel idevágó törekvéseinek az eredményét. Az a szorgalom, kitartás és szívósság, mellyel tanulmányait pótolta, az elherdált családi vagyont visszaszerezte s nemesi előjogaihoz ragaszkodott, mindenesetre becsületére válik.

Tévedés volna mindebből arra következtetni, hogy Miklós Péter papi hivatásainak csak úgy immel-ámmal felelt meg s állását csak arra használta volna fel, hogy vagyont s nemesi tekintélyt szerezzen. Nem. Miklós Péter ekléziájának is hű gondviselője, jó pásztora volt. Erre mutat az, hogy már 1808-ban alig három évi papi szolgálat után egyházmegyei tanácsosnak választották meg. Ezt bizonyítja az is, hogy 1833-ban az egyházmegyei főjegyzőségre is csak három szavazattal kevesebbet kapott, mint ellenfele, a kolozsvári nagy pap, Csizsár Sámuel. A főjegyzőségtől így elesett ugyan, de ugyanakkor az egyházmegye egyetlen lelkészi egyházkerületi képviselőjének választatott meg. Mindez azt bizonyítja, hogy az egyházmegye világi és lelkészi tagjai egyaránt tudták, elismerték, hogy Miklós Péter az egyházmegye egyik kiváló lelkésze.

III.

A lelkiismeretes és éppen ezért tekintélynek örvendő pap és jó gazda, bizonyára mint családapa is derék ember lehetett. Gyermekeit — az elsőszülött fiú, Miklós után, még négy leánya született — gondosan nevelte, iskoláztatta, megtanította és megtaníttatta mindarra, ami csak hasznosnak és szükségesnek látszott egy akkori pap és nemesi család sarjádékainak a műveltségéhez. Adósságainak a jegyzékében olvassuk a következő tételt: Rivnyáknénak két leányaim varástaníttatásokból elmaradt 10 forint. Ez a tétel az apa józan, gyakorlatias felfogására és nevelési elvére mutat. Természetes, hogy a szellemi műveltséget, az iskolai ismeretszerzést mindenek fölé helyezte. Mint egyházközsége elemi iskolájának állandó felügyelője, ő biztatta Debreczeni János jobbágysorban élő fazekasmestert is, hogy adja fiát, Mártont, a *Kióvi csata* későbbi költőjét és a róla elnevezett csiga-

fúvót feltaláló bányafelügyelőt, kollégiumba, mert ember lesz belőle.⁴

Ha még a tehetséges falusi gyermek magasabb iskolázását is így szorgalmazta, gondolható, hogy mily lelkiismeretes szeretettel nevelte és iskoláztatta amaga gyermekeit, kivált a legnagyobbikat, az egyetlen fiút.

A betűtetést, az olvasást és az elemi ismereteket Miklós otthon, a magyargyerőmonostori református falusi iskolában sajátította el, talán egy Péntek nevű mester, vagy siposdaróczi Deák József keze alatt.⁵ Az otthoni falusi iskolából aztán a kolozsvári református kollégiumba vitte be atyja. Itt végezte közép- és főiskolai tanulmányait 1818—1829 között. A jófejű diákok közé tartozott. Osztályzata általában véve mindig primae classis, csak 1822—23-ban secundae classis. Magaviselete is — mores — felváltva probi vagy boni, csak 1825—26. tanévben olvassuk ezt a bejegyzést: In moribus class. II-am obtinuit ob lusus lucuosus — nyereszkedő játék miatt másodrendű az osztályzata a magaviseletből. A tanulásban azonban ekkor is primae classis.⁶ Az iskola vezetői mint általában a jó előmenetelű, felsőbb évfolyamokat járó diákokat, Miklós Miklóst is megbízták privátitanítósággal. Mindenesetre azok közé a diákok közé tartozott, akiknek jövőjére a kollégium nagytudományú professzorai büszkeséggel tekintettek. Éppen ezért irodalmi próbálkozásait is megértő szeretettel elismerték és támogatták.

A poetai gyakorlásokat a kolozsvári református kollégium diákjai ép ezidétt, 1827-ben kezdték el, főképp Kelemen János példájára és buzgólkodásának a hatása alatt. Ennek az önképzőkör-féle irodalmi tömörülésnek az eredményeként jelent meg 1829-ben az *Aglája* c. évkönyv, — egy ifjú egyesülettől Kolozsvárt a ref. kollégium betűivel. Előszót hozzá a kollégium egyik kiválóan jeles professzora, Méhes Sámuel, az erdélyi tudományosság, hírlapirodalom és politikai élet nagyérdemű munkása, 1848-ban Kolozsvár városának egyik választott országgyűlési képviselője, írt. Méhes találóan jellemzi az évkönyv tartalmát és íróit, mondván „... Ha ezen gyűjteményt úgy tekintem, mint még csak a kollégium falai között nevelkedett ifjak igyekezeteknek első zsengejét, úgy valójában ezen szempontokból sokat látok ezekből olyant, mely nem hogy megvetést, de szíves részvétellel való buzdírást annyival inkább érdemel, mivel ezen poetai gyakorlások mellett nemcsak hogy egy is azon ifjak közül a Tudományok mezején hátra nem maradt, sőt némelyeknek azon

⁴ L. Széchy Károly: *Debreczeni Márton költői művei*. I. k. XVI. 1.

⁵ Lásd Széchy Károly i. h. 3 sz. jegyzet.

⁶ A kolozsvári ref. kollégium anyakönyveiből.

mások felett kitetsző dicséretes előmenetelők volt..." Ezért ismeri kötelességének a természettudományok és a mathesis kiváló professzora azt, hogy a kis gyűjteményt a közönség becses pártfogásába ajánlja.⁷

Nos e kiváló előmenetelű, biztató tehetségű, poetaságot gyakorló diákok egyike a mi Miklós Miklósunk is. Poetai gyakorlásai közül az említett *Aglája* c. évkönyv, első, 1829.-i kötetében megjelent négy darab — egy fordított és három eredeti — költemény és a következő 1830.-i második kötetben is egy eredeti költeménye.⁸ Egyidejűleg befejezve a jogi és teológiai tanfolyamot, lelkészi vizsgálatot tett.

A tanulmányait jeles eredménnyel végző s immár a poeta laureatus dicsőségében is megfürdött ifjú bizonyosan atyja példájára és buzdítására, de a saját becsvágyának az ösztönzésére is az akkori református egyházi és iskolai szokások és hagyományok szerint külföldi stipendiumot kért és nyert. Két évig volt a bécsi egyetem hallgatója. Sajnos, bécsi tartózkodásáról közelebbi pontos adataink nincsenek. A családi hagyomány visszaemlékezései szerint Miklós holtáig emlegette a Bécsben töltött két esztendő kedves emlékeit. Bécsben akkor is sok magyar élt, közöttük erdélyi honfitársak is számosan. Bizonyos, hogy az élete végéig derült, vidám kedélyű Miklós Miklós, amennyire csak lehetett, beleilleszkedett a bécsi magyarság társas életébe. Nemes szórakozásai közé tartozott a színház látogatása. Ide vonzotta őt a kolozsvári színházi kultúra emléke, de vitte írói hajlama is. Ekkor írhatta az *Estike* c. évkönyv 1833. évfolyamában megjelent a *Levél* c. lírai költeményt. Ekkor ismerte meg és fordította le németből szabadon *A nevelő* című i felv. vígjátékot s talán az eddig ismeretlen *A falábú kérők* című víg, társalkodási játékot is, 2 felvonásban Guttembergtől.⁹

A kétévi tanulmányútról hazatérő akadémista papjelölt egyelőre az egyházi élet keretén kívül keresett elhelyezkedést, életlehetőséget: cancellista, helyesebben joggyakornoki

⁷ *Aglája* 1829. évf. 3—4. l.

⁸ Színyei csak az első kötetben megjelenteket jegyzi fel.

⁹ *A falábú kérők*. Víg, társalkodási játék két felvonásban. Írta Guttemberg, fordította S. Miklós Miklós. H. és é. nélkül. — E művet sem a könyvszeti, sem a színháztörténeti irodalom nem ismeri. Egyetlen példányát Miklós Miklós unokája, Várady Dóra, özv. Losonczy Ernőné úrhölgy bocsátotta rendelkezésemre a Miklós Miklós többi ismeretlen, de nyomtatásban is megjelent és alább ismertetésre kerülő műveivel együtt. A család e műveket egy kötetbe: *Miklós Miklós munkái* (saroknyomás) — kötve őrizte meg s őrzi ma is. *A falábú kérők* 48 kis 16 r. lap terjedelmű, de a számozás 11-gyel kezdődik. Ebből, továbbá hely és évjelzés hiányából az következik, hogy nem önállóan, hanem valamely évkönyvben, almanachban vagy más gyűjteményes kötetben jelent meg. Hol, melyikben, nyomára nem akadtam.

állást vállalt a Kolozsvárt székelő erdélyi főkormányshéknél, a guberniumnál. Végzett tanulmányai, világlátogatottsága alapján megvolt ehhez a képzettsége s köznemesi rangjánál fogva jogosultsága is arra, hogy gubernialis tisztviselő lehessen. Talán fényesebb jövőt, esetleg közéleti, politikai sikert is remélt a világi pályán. Aligha csalódom, amikor e lépésében atyja befolyását látom. Mint láttuk, atyja feltűnő szívóssággal nemcsak visszazerezte a bálványosváraíjai nemesi családi birtokot, hanem kivívta azt is, hogy ami — amint ő maga is feljegyezte — példátlan, lelkész létére, de mint nemes embert Kolozs megye táblabírájának ismerte el. Azt hiszem, hogy e nemesi mivoltában önértetes és rátartati apa biztatta fiát arra, hogy ne temetkezzék el, mint református pap, valamelyik istenhátamögötti parókián, hanem mint jogász vállaljon hivatalt, érvényesüljön, mert e pályán többre, sokra viheti. Ennek az atyai befolyásnak tulajdonítom azt is, hogy Miklós Miklós mint köznemes ifjú, ki a főkormányshéknél kezdett hivatalnokoskodni, már huszonhét éves korában kiküzdötte magának két vármegyénél is — Kolozs és Középszolnok — a táblabírószéket.

Mi történt, mi nem, nem tudni, de annyi bizonyos, hogy Miklós Miklós két évi hivatalnokoskodás után mégis csak otthagya a guberniumot, a világi pályát, s élete hajóját az egyház kikötőjébe kormányozta be: segédlelkész lett előbb a kolozsvári,¹⁰ 1835-ben pedig az ó-tordai református egyházközségben.

Torda városában két önálló református egyházközség is működik a XVI. század eleje óta. Egyik a Bethlen Gábor által idetelepített hajdúivadékok számára megszervezett u. n. új-tordai, másik a már előbbi és a régi Torda városára kiterjedő u. n. ó-tordai egyházközség. Mindkettő, de kivált az ó-tordai, Erdély legjövödelmezőbb református parókiái közé tartozott egészen a legújabb időkig, úgy, hogy még segédlelkésznek lenni is Tordán előnyt, tekintélyt jelentett. Annál inkább az ó-tordai rendes lelkészi állás, amire 1836 elején Miklós Miklóst az egyházközség megválasztotta. Megválasztása nem ment egészen simán. Pártoskodás, egyenetlenség, elégedetlenség burjánzott fel körülötte és nyomában. Az elégetlenkedő és kisebbségben maradt hívek meg is fellebbezték a választást, kérve annak megsemmisítését. Az egyházi főhatóság azonban a panaszt nem találta alaposnak, elutasította, s Miklós Miklóst állásában megerősítette s még az év-

¹⁰ Hogy előbb Kolozsvárt segédlelkészkedett, bizonyítja atyjának a feljegyzése 1834-ből. Adósságainak a felsorolásában áll a következő rovat: A fiam számára vett palást árában a Kolozsvári Ev. Ref. Eklának 60 Rfrt.

ben a zsinat pappá szentelte¹¹ s mint ilyen működött holtáig, 1869-ig harminhárom, összesen harmincnégy éven át.¹²

Ilyen előzmények után, minden természetes logika arra a következtetésre jut, hogy Miklós Miklós az ó-tordai református dús javadalmazású és nyugodt, sőt kényelmes és gondtalan megélhetést biztosító parókia birtokában nagy szorgalommal és teljes lelkesedéssel folytatta szépirodalmi munkásságát, a poétai gyakorlást. Erre lehet és kell következtetni abból is, hogy az *Aglája* első kötetének megjelenése — 1829. — még Erdélyben is a megpezsdült irodalmi életnek első fecskéje, melyet több más — *Estike, Remény, Bérczvirágok* — követett. Aztán, ha lassan és vontatottan, de Erdélyben is egyre erősödött a reformok utáni vágy. Semmi sem volna tehát magától értetődőbb, mint az, hogy a tehetséges, külföldet járt, s az irodalmi dicsőséget is már megkostolt Miklós, mint alkotó, teremtő költő tovább is részt vegyen az irodalmi és politikai közélet átalakításában. Nem ez történt. Miklós elnyerve az ó-tordai papi stallumot, csakhamar, 1837-ben megházasodott, feleségül véve domjánszegi Domján Esztert. Ettől kezdve élete végéig csak családjának, gazdaságának és egyházának élt. A szépirodalmat csak olvasta, élvezte, az irodalmi életet csak szemlélte, de alkotó tevékenységgel benne többé részt nem vett.

Mivel szépirodalmi tevékenysége Tordára megtelepedésével véget ért, itt a helye, közelebbről szemügyre venni mind poétai kísérleteit, mind fordításait.

IV.

Miklós mindössze öt eredeti költeményt írt, illetőleg ennyi jelent meg nyomtatásban: Az *Aglája* I. kötetében három, a II.-ban egy és az *Estike* II. kötetében hasonlóképen egy.¹³

¹¹ A pappá szentelés az erdélyi református egyházkerületben a legújabb időkig nem a papi diplomához volt kötve, hanem a rendes lelkészre választáshoz. Csak a rendes lelkésznek jogérvényesen megválasztottat lehetett pappá szentelni. A Miklós megválasztásának körülményeire nézve l. az Erdélyi Ref. Egyházkerület vonatkozó 1835—36. évi regestáit.

¹² Szinnyeinél — i. m. VIII. 1327. — tévesen, valószínűleg szedési hibából, csak harminc évig.

¹³ Petrik szerint jelent volna meg költeménye Miklósnak a *Költemények* egy fiatal egyesület sängéje c. Kolozsvárt 1834-ben megjelent kötetben is. L. Petrik könyvészete II. K. 480. l. Ez tévedés. Ilyen című kötet nem jelent meg, bár Petrik nyomán a Szinnyei fogalmazása is arra enged következtetni. Az, amit Petrik külön kötetnek jegyez fel, nem egyéb, mint az *Aglája* c. évkönyv II. kötetének, a gróf Rhedei Ádámhoz intézett dedicatio, ajánlás és tartalomjegyzék elha-

Az öt eredeti költemény mindenike líra, még pedig — mi lehetne más? — szerelmi líra. Az elsőnek *A boldogság hajnala* a címe és tárgya. A szerelmes szerző boldog, mert kit szeret, angyal s ez angyal őt viszontszereti. A kedves testi és főképp lelki erőneinek felsorolása után annak a biztos reménynek ad kifejezést, hogyha majd a kedves az övé lesz, bársonypalást lesz rajta a condra, s kastély szalmás fedele. A friss víz, a barna kenyér, a kedves csókjaival fűszerezve, a félvilágnál többet ér. Mily boldog leszek akkor! — kiált fel az eljövendő boldogság derengésére. A vers három szakból áll, a két első 8, az utolsó 12 soros; a trochaeusi lejtésű sorok váltakozva nyolc és hét szótagúak keresztrimeléssel. Ritmusa gördülékeny, stílusa eléggé magyaros és természetes. *A patakhoz* c. 14 négysoros versszakból álló második költemény hosszadalmas, tipikusan bidermaieres szerelmi panaszdal. Míg remélhette, hogy kedvese az övé lesz, boldog volt. Most, hogy a vagyon, a pénz hiánya miatt őt nem bírhatja, annyi és oly nagy a bánata, hogy már sírni se tud. Senki, a patak se hallgatja meg jajjait, hanem elfut tőle vígan, virágos réteken át, míg ő — bár alig futott valamit az életből, — érzi, meg fog halni. Kívánja is a halált, hogy legalább ott bátran ölelhesse a földön el nem nyert Klarisszáját. Ugyanez a témája és menete a *Még egyszer hozzá* c. költeménynek is. Csakhogy itt Klarisszát Malvinának hívják. A vége is az, hogy a szerző itt is érzi, belehal bánatába:

Majd te is utánnam érkezel —
Ott a sors végzi pályáját,
Ott isteni kézből nyerjük el
Simpathiánk szép babériját!

A tíz négysoros szakból álló versben a sorok szótagszáma is ugyanaz, váltakozva 9 és 8; többnyire trochaikus lejtésűek a sorok. A *Kérés* és *A levél* címűeknek közös tulajdonsága, hogy formájuk Himfy-vers. Az elsőben Istentől két jó barátot kér: egyik békében, veszélyben hű társa legyen, másik édes szerelmével boldogítsa. Ha megkapja, holtig áldani fogja Istent lantja. E tartalmilag zavaros versecskénél szabatosabb, szerkezetileg is és tartalmilag is sokkal sikerültebb a másik Himfy-vers, *A levél* című. Szemlélet kedvéért idézzük az egészét:

Elválás hogy megzavarta
Életem szép hajnalát,
És bánat-lepel takarta
Ifjuságom víg korát;

gyásával történt új kiadása. L. erről cikkemet az Irodalomtörténet 1944. évfolyamában.

Amor, a kegyes, ki s írni
 Láta sokszor engemet:
 „Jöjjsze, védlek én” mond „sírni
 Megtanítalak tégedet.”

Már azolta újra élek,
 Irok és választ remélek.
 Idvezel kis Amorom,
 Jobbra vált silány korom.

Egészen véve egyik költemény sem közvetlen, személyes, épen nem élmény-líra, hanem a divatos könyv, — illetőleg almanach költészet terméke — sok jajjal, nyögdecseléssel, halálvágglyal. Ha van valami, ami előnyösen megkülönbözteti Miklóst kortársaitól, a többi erdélyi kezdő lírikus próbálgatásoktól, az nyelvének viszonylagos természetes egyszerűsége és magyarossága.

V.

Műfordításai igazában véve magyarítások, átdolgozások. A *Pfeffel* után készült *A falusi ember dicsérete* c. költemény a városi élettől távol élő falusi gazda életsorsának a rajza. Boldogság a bő termés között nyugodtan élni. Kastélyra, várra nincs szükség: az egyszerű kunyhóban is békén alszik a falusi ember. Kincse, az is van: hű és szép felesége. Csak egy kérése van a falusi embernek: a végóra is feleségével együtt és egyszerre üssön számára. A névtelenül szabadon fordított s Szinnyei szerint Budán színre is került *A nevelők* c. 1 felv. vígjáték naív bonyodalma abból származik, hogy a híres professzor helyett léha inasa jelenik meg Gyámkövi házában nevelőként. Az álnevelő persze felsül, a szerelmesek egymásra találnak. *A falábú kérők* — vígj. társalkodási játék két felv. — bonyodalma meg úgy áll elé, hogy a vőnek kiszemelt féllábú ezredes alakját hárman is a csalódásig hűen magukra veszik. Az alakoskodás vége az, hogy az öreg falábú ezredes helyett a fiatal leány szíve választottjának (az egyik ál falábú kérőnek) lesz a felesége, a másik két falábú kérő is elnyeri, amit akart: egyik pénzt, a másik a szobalány kezét. A *nevelők* szerzőjét Miklós csak így jelzi: németből, *A falábú kérők*; szerzője pedig csak ennyi: *Guttemberg*, a keresztnevet még a kezdetével se sejteti. *Pfeffel* irodalmunknak jó ismerőse, meséit számosan fordították és magyarították, mindkét magyar hazában. Miklós nem klasszikus, hanem divatos író és műveket keresett és szemelt ki fordításra. S valóban, sem a *Pfeffel* költeményének, sem a két szindarabnak különösebb irodalmi értéke nincs. Egészen vértelen naívságok. A komikum, a bonyodalom is átlátszó, minden eredetiséget és ötletességet nél-

külöző szerepcseréből származik. De — s ez Miklós jó érzésére és tiszta ízlésére mutat — mindkét darab az akkor uralkodó drámai szinten mozog, irodalmi hatásra törekszik, nyerseségnek, durvaságnak, ízléstelenségnek nyoma sincs egyikben sem. Ami pedig magát a fordítást illeti, az eredetihez való viszonyt, a tartalmi hűség kérdését bátran figyelmen kívül hagyva, megállapítható, hogy Miklós stílusa világos, magyaros, jól perdülő, eleven fordítás. Személyeit jellemüknek és helyzetüknek megfelelően és következetesen beszélteti. Áll ez különösen az inasból lett növelőre, aki tudós módjára beszél, ha nem feledkezik meg magáról. Persze tudós beszéde csupa fellengző szavakból, nagyot mondó értelmetlenségekből kerekedik ki, amit senki sem ért, de bámul. Mikor pedig véletlenül elfelejti magát s értelmesen beszél, rögtön elárulja, hogy ő a tudós professzornak csak az — inasa.

Miklós eredeti és fordítói *szépirodalmi* munkásságának az ismerete birtokában több megállapítást tehetünk. Egyike volt ő is a XIX. sz. második negyedében annak az éppen nem csekély számú erdélyi ifjúságnak, amelyik lelkesedéssel fogott hozzá költészetünk, irodalmunk fellendítéséhez. Miklósnak megvolt e célhoz a műveltsége, érzéke és talán a tehetsége is. Bár a divatos almanach költészet termékeit szaporította, stílusának egyszerűsége és mégis viszonylag természetes és magyaros perdülése, arra enged következtetni, hogy tovább munkálkodva a fejlődés rendjén rátalált volna igazi énjére, tudott volna maradandó értékűt is alkotni. Csak sajnálni lehet, hogy a biztató kezdet után az ő irodalmi becsvágya is szétfoszlott éppen úgy, mint számos kortársáé, az *Aglája*, az *Estike* c. almanachok sok, részben ma már még névleg is elfeledett költőié. Tudjuk, csak kettő vált ki közülük. A korán elhunyt Szentiváni Mihály és Kriza János. De jellemző, hogy Kriza is csakhamar, már a negyvenes évek közepén egészen felhagyott a szépirodalom művelésével, minden erejét egyháza szolgálatába állítva. (A *Vadrózsák* anyaga is nagyjában már a negyvenes évek elejére egybegyűlt, csak a kiadás akadt el s maradt húsz évvel későbbre.) Ez történt a Miklós pályájában is. Amit ez után írt, nem a szép, hanem az egyházi irodalmat gazdagította.

VI.

Mert gazdagította Miklós az egyházi irodalmat is mint az ó-tordai egyház papja, több művel. Ezek közül azonban Szinnyei is csak egyről tud, a marosvásárhelyi ref. kollégium könyvnyomdájának Koncz Józseftől megírt történetében levő adat nyomán. Pedig a Szinnyeitől említett gróf

Toldy Lőrinc felett mondott halotti beszéden kívül Miklós-nak még három hasonló jellegű munkája jelent meg nyomtatásban. E három műve azonban teljesen ismeretlen a könyvészeti irodalomban, annál inkább a vonatkozó feldolgozó munkákban.¹⁴

A Szinnyi említette gróf Toldy Lőrinc felett mondott temetési beszéd előtt jóval korábban, 1838-ban jelent meg nyomtatásban Miklós-nak egy másik, a Zámbo Gáspárné Margitai Juliánna felett mondott orációja.¹⁵ Mind ez, mind a gr. Toldy felett mondott halotti beszéd inkább szokványos egyházi retorika, mint lélekhez szóló ígéhirdetés és lelki vigasz. A hit vigasztaló balzsamcseppjeinek permeteztetése helyett inkább igyekszik a szerző a veszteség nagyságának részletező rajzával megrikatni a gyászolókat. Ma a legegyszerűbb műveltségű lelkész is biblikusabb és vigasztalóbb beszédet mond még nem parádés temetésen is. Száz évvel ezelőtt azonban a leghíresebb papok gyászbeszéde is jóformán csak szépen felépített szónoklat volt. Az ige vigasztaló ereje helyett a csapás hatásos éreztetésére törekedett, nem az örökéletet hirdette, hanem a gyászolók földi, igen sokszor hiúsággal párosult fájdalmát ecsetelte. És volt még egy lényeges tulajdonságuk: a hosszadalmasság, a terjengősség. A Miklós beszédei sem különbek, mint a kortársaké. A gr. Toldy felett mondott beszéd kereken egy ny. iv, a Zámbo-né feletti pedig majdnem pontosan kettő. Ha mégis

¹⁴ Oka ez ismeretlenségnek bizonyára nem e művek csekélyebb értéke és jelentősége. Hisz ez esetben a Miklós Toldy Lőrinc felett mondott beszéde is annyi sok más lelkész hasonló művével együtt bátran elveszhetett volna az ismeretlenségben. De ezt mégis feljegyezte a bibliografia azért is, mert önállóan jelent meg, míg az ismeretlen másik három más szerzőkkel és más művekkel együtt valamely alkalmi kiadványban, gyűjteményes kötetben — hasonlóan *A falábú kérők* c. műfordításával. Kivált gyászbeszédnél szokás volt s szokás ma is az elhunyt temetésekor mondott beszédeket, költeményeket stb. együtt kiadni. Már pedig a Miklós említetlenül maradt művei mind temetési alkalomra íródtak. A lapszámozás t. i. egyikben sem az egyen kezdődik, hanem egyiknél a 29., másiknál a 11., a harmadiknál a 15. az első lapszám. Címlapja ugyan mindegyiknek megvan, de hely, év és minden más nyomdai jelzés hiányzik róluk, jeléül annak, hogy a kötetnek vagy füzetnek, melyben megjelentek, a címlapja hozta a hiányzó adatokat. A család birtokában fennmaradt ez idő szerint egyetlen példányokon látszik is, hogy ki vannak szakítva eredeti helyükről azért, hogy legalább ereklyeként ott fennmaradjanak. De hogy honnan szakították ki, mi a címe a colligatumnak, melyben megjelentek, nem sikerült felkutatnom.

¹⁵ Teljes címe: Elhivatásának megfelelt Asszonynak Emlékoszlopa. Halotti beszéd, melyet szülés fájdalmai között kimúlt vetési Margitai Juliánának K. sz. királyi tekintetes Zámbo Gáspár úr áldott emlékü nőjének koporsója mellett az Uj-Tordai reformatus Templomban Augustus 17dik napján 1838 ban elmondott Sófalvi Miklós Miklós Ó Tordai reformatus pap. — H. és é. nélkül. 8 r. 32 l. (29—60).

valami egyéni, a divatos nagy átlagtól eltérő vonást keresünk a Miklós beszédeiben, ilyenül stílusának cicoma nélkül való magyarosságát, világos előadását említhetjük föl.

Miklósnak másik két hasonló jellegű nyomtatásban is megjelent, de könyvészetileg szintén ismeretlen műve már egyénibb és irodalmilag is értékesebb. Talán azért is, mert mindkettőt rendkívüli alkalomra készítette és rendkívüli körülmények között mondotta el. Az egyiket 1849. szept. 23-án Kovács Jánosnak, egy a nagyszebeni csatában hősi halált halt s ideiglenesen Nagyszebenben eltemetett, de onnan az új-tordai családi sírboltba hazaszállított hős honvédtiszt hamvainak örök nyugalomra helyezésekor.¹⁶ A másik: emlékbeszéd gróf Széchenyi István felett.¹⁷

Már pusztán az is előnyére válik mindkettőnek, hogy az előbb jellemzetteknél lényegesen rövidebbek. E két beszéd nemcsak egészen mentes az előbbiektől hínáros tartalmú terjengősségtől, hanem mondatszerkesztése is tömörebb, szabatosabb, gondolatvezetése pedig fordulatos és eleven. És mindkét beszéd telve van magvas gondolatokkal, melyeket átmelegít a hazafiúi érzés melege. A hős honvédtiszt koporsójánál — Világos után, az aradi gyásznappal — a hazafias fájdalom még csak halkán búgathat fel, de felbúg a Miklós fohászában: „Változhatatlan Isten, szerető Atyánk! Tudjuk, hogy Te azt kívánod tőlünk; miszerint tiszta kezeket és megelégedett szívet emeljünk hozzád; de bocsáss meg nekünk, ha jelenleg reszketnek bűnös kezeink és félénken dobog szívünk, mert harcnak mezején állunk, mezőn, hol annyi embertestvéreink nagy csatát víva az élet nehéz harcában elesve a hallgatásnak helyén, a néma sírokban senyvedeznek; bocsáss meg, ha lelkünk a te szép tiszta kék egedet nem látva alászáll a sírok mélyére és kiszenvedett halottak árnyékával társalkodik... Fáj Uram, a mi lelkünk, mert a halál, e hatalmas erejével túlnyomó ellenség, ül szüntelen győzelmi ünnepet minden földi dicsőségünkben. Diadalát tünteti fel jelenleg is előttünk a harc mezőn, ahol annyi ezrek hullottak el... A szép tavasz, mely néhány hónapokkal ezelőtt oly dicső színben mutatta magát nekünk, megvényülve halálos színre sápadozva áll előttünk. Hűvös szellők süvöltenek az egykori dicsőség romjain, a kopasz tarlok felett...” E bevezető gondolatok után, bár a meghalt test-

¹⁶ Teljes címe: Halotti fohász, melyet Kovács János urnak n. szebeni sírjából kivéttetett és Uj-tordába hazahozatott porai felett a családi sírboltnál September 23 dik napján 1849 ben elmondott Miklós Miklós Ó-tordai református pap. H. és é. n. 4 r. 4 l.

¹⁷ Emlékbeszéd, melyet gróf Széchenyi István emlékére az ó-tordai ev. ref. templomban május 10-kén 1860-ban elmondott Miklós Miklós ó-tordai ev. ref. pap és egyházmegyei jegyző. H. és é. n. 8r. 14 l.

vér kiontott vére az égre kiált a földről, megnyugvást hirdet az Úr akaratában; könyörög a háborúságban szenvedőkért s kéri Istent, ne engedje, hogy pusztító nyavalyák, véres csaták dúljanak határunkon; ne engedje, hogy keserves sírás és jajgatás legyen hallható utcáinkon.

A Széchenyi-émlékbeszédet már szabadabb politikai légkörben mondhatta el s ezért ezt már nyiltabban kezdhette el, azzal a gondolattal, hogy a század közepe a magyar nemzetre egyiptomi csapásokat mért, a föld vérbeborult s a szép föld porából irtózatos férgek, sáskák támadtak, borzasztó sötétség állta útját a nap sugarainak, az öldöklő angyal levágta az elsőszülötteket, mint Wesselényi, Petőfi, Garai, Vörösmarty, Bajza, Teleki s a Pázmándyak. Ám e nyíltsághoz semmivel sem kellett több és elszántabb hazafiúi bátorság, mint az iménti 49.-i beszéd rejtett, de jól kiérző célzásaihoz, az abszolút uralom elítéléséhez. Egyébként a Széchenyi-beszéd a legnagyobb magyar életének és jellemének alapos és helyes ismeretéről tanuskodik. Központi gondolata az, hogy Széchenyi éjjel-nappal azon dolgozott, hogy nemzete boldog s mind szellemi, mind anyagi kincsekben gazdag legyen. Fel is sorolja röviden Széchenyi közéleti tetteit, alkotásait és legfőbb irodalmi műveit is. Széchenyi szellemében hangsúlyozza, hogy egy nemzetet nem a nyers erő, hanem egyetértés és a művelődés emel föl. Jellemzi Széchenyit a politikust és az embert egyaránt s nem őt siratja, hanem a nemzetet, mely Széchenyit elvesztette, sajnálja. Széchenyi nem halt meg, ha érdemeit hirdetjük és élete példáját követjük. Az emlékbeszéd minden tekintetben méltó a legnagyobb magyar emlékéhez s becsületére válik szerzőjének is. A Széchenyi jellemét helyesen megvilágító és érdemeit hatással szemléltető, számos talpraesett megjegyzéséből csak egyet említek föl. Azt a gondolatot, amelyik utána az Arany Széchenyi emlékezetében is előfordul. Ez a Brutus és Cato hasonlat. „Midőn — mondja Miklós — 1848-ban a vészharangot megkondulni hallotta, elrejtezett, mint Brutus, olvasva a Sybilla jóskönyvében vaspennákkal írott betűket, megátkozta az életet s mint utcai Cato: resignált!”

Még van Miklósnak egy nyomtatásban megjelent cikke a Vasárnapi Ujság 1859.-i évfolyamában: *Adomák Jancsó Pál színész életéből*. Miklós e cikkében a Gyulai Pál két évvel korábban megjelent ismert és kiváló jellemrajzához fűzve négy adomát mond el Jancsóról, az általa személyesen is jól ismert hírneves komikusról. Befejezésül búsong azon, hogy Jancsó, a színész emléke már feledésbe sülyedt. Maguk az adomák közszájon forogtak és forognak még ma is. A rövid cikknek tartalmi eredetisége nincs. Ellenben fel

kell említenünk Miklósnak azt az írói tulajdonságát, amelyet verseivel, műfordításaival és halotti beszédeivel kapcsolatban is megjegyeztünk s amelyik e kisebb lélekzetű dolgozatában érvényesül a legteljesebben: t. i. magyaros, eleven stílusát. Az utódok ma is emlegetik a családi hagyományt, hogy Miklós egész életében derült, vidám kedélyű férfiú volt. E cikkecskében a vidám egyéniségű Miklós derűs történetkéket vetett papírra — nem hivatalból vagy felkérésre, hanem lelki szükségből, ösztönös vágyból. Innen előadásának szemléletessége, eleven magyarsága.

VI.

Összefoglalásként megállapítható, hogy Miklós egyetlen nyomtatásban megjelent munkájában sincs valami kiváló, maradandó érték. Sem a szép-, sem egyházirodalmi munkái nem emelkednek a kor divatos hasonló termékeinek a színvonalára fölé. De alatta sem maradnak. A Széchenyi-émlékbeszéd még éppen a jobbak közé tartozik. Ebben és a Kovács honvédtiszt felett mondott beszédében hazafias bátorsággal párosult írói ösztön, hogy ne mondjunk hivatottságot, is mutatkozik. Csak sajnálható, hogy Miklóst nem sarkalta, nem fűtötte irodalmi ambíció. Ismerve u. i. irodalmi, tudományos és általános műveltségét és emlékezve stílusának viszonylagos tiszta magyarságára és természetességére, bátran állítható, hogyha tehetségét átizzasztja az alkotás gyakorlata, az alkotás állandó gyakorlatának lobogó heve: értékest, maradandót is alkotott volna. Így a kezdetben alkotni buzgón próbálkozó ifjú Miklósból utóbb a szépirodalomnak csak egyszerű élvezője vált. A szakirodalmat is csak felszólításra, hivatalból művelte. Úgyhogy pályájának legértékesebb, legtörténetibb mozzanata nem az ő szépirodalmi próbálkozásai s nem is halotti orációi, hanem az az egyszerű tény, hogy Petőfinek két ízben is vendéglátó házigazdája volt, még pedig második alkalommal Petőfi egész családjának, feleségének, kislányának és dadájának is huzamosabb időn át, mintegy négy hétig (július 19-től augusztus 14-ig).

VII.

Dehát hogyan állított be Petőfi éppen az ó-tordai református parókiába, miféle szál vezette őt Miklós Miklóshoz? Hisz a két férfiú *korábban* nem találkozott, egymást nem ismerték, s köztük semmiféle személyes kapcsolat vagy irodalmi összeköttetés nem állott fenn. Viszont az is bizonyos, hogy Petőfi 1848. március 28-án a déli órákban nemcsak úgy találomra, jóremény fejében nyitott be Miklósékhöz. Tor-

dán, ebben az elég népes és forgalmas városban már akkor is volt vendégfogadó az utas számára. És élt Tordán akkor is számos jómódú nemes, honorácior meg gazdag iparos polgárcsalád. Ezek bármelyike büszke örömmel fogadta volna vendégül a lánglelkű költőt minden előzmény nélkül is. Egy szóval Petőfinek nem kellett, mint valamely falun elestelegett peregrináló diáknak, bekérezkednie az egyetlen szállást adni kész fedél alá, a papilakba. Petőfi tudta, hogy kihez megy, ki Miklós Miklós. Fel se tétélezhető, hogy ne tájékozódott volna előre leendő házigazdájáról, ennek családi, házi viszonyairól. Arról, hogy vajjon nem okoz-e neki gondot, alkalmatlanságot. Csak az a kérdés, mennyire és hogyan tájékozódott Petőfi Miklósról, mielőtt beköszöntött hozzá Tordán vendégnek? Ismerte-e vajon személyesen, közvetlen érintkezésből is? Avagy csak a kolozsvári közös ismerősöktől nyert értesülésekből következett arra, hogy bátran mehet Miklósékhoz, mert szívesen fogadják s jól fogja náluk érezni magát?

A Miklós-család emlékezése szerint Petőfi első ízben is, 1849. márc. 28-án, mint már személyes ismerős kopogtatott be Miklósékhoz. Váradyné Miklós Ida szerint atyja a hozzájuk benyitó költőt *Óh Sándor!* felkiáltással fogadta. Petőfinek viszont „Pihenni jöttem hozzád” — voltak az első szavai.¹⁸ Ilyen párbeszéd pedig csakugyan csak egymást már személyesen ismerő, egymással már korábban és közvetlenül szót váltott emberek között keletkezhet. Mivel lehetséges, hogy Váradyné emlékezése megfelel a valóságnak, kérdeznünk kell: hol és mikor ismerte meg Petőfi Miklóst személyesen? A holra bizton felelhetjük: Kolozsvárt. Torda lakossága ugyanis vásárra, a művelt jómódúak pedig színházba vagy valamely nagyobb fontosságú közéleti esemény hírére gyakran és állandóan bejártak Kolozsvárra, Erdély fővárosába. Miklós is gyakran megfordult ott az egyházi élet központjában. Rokoni, baráti kötelékek is vonzották oda. Egy-egy ilyen Kolozsvárra *berándulása* rendszerint több napra terjedt s valamelyik közülük azzal az örömmel járt, hogy megismerte Petőfit. Nem lehetetlen, hogy Miklós már 1847 októberében megismerte Petőfit. Akkor, amikor feleségével a koltói mézeshetek után Pestre hazatérőben először fordult meg Kolozsvárt október 21—24 között. Lehetséges, hogy az éppen akkor Kolozsvárt időző Miklós is részt vett a Petőfit ünneplők között s már ekkor bemutatták a volt poétát az ünnepelt költőnek. Valószínűbb azonban, hogy ez csak később, 1849-ben történhetett, ha megtörtént. Ez évben Petőfi

¹⁸ L. Váradyné Miklós Ida: *Emlékezés Petőfire*. Erdélyi Híradó 1888. 2—3. sz. és Petőfi Múzeum I. k. 7 l.

négyszer tartózkodott Kolozsvárt. Először január közepén, pontosan 15. és 16-án; másodszer február 25-től kezdve szintén csak egy pár napig; harmadszor március 9-e körül betegen több, 5—6 napig s negyedszer egy napig március 27-én a Miklósnál tett első látogatás előtt. Ha találkozott Petőfi Miklóssal s már előbb is ismerte személyesen, ez nyilván nem márc. 27-én, hanem az előbbi három kolozsvári tartózkodás valamelyike alatt történhetett. Legvalószínűbben február 25. vagy márc. 9. körül, amikor a kolozsvári tartózkodás több napra terjedt. Ekkor történhetett, hogy a Kolozsvárra beránduló Miklós szemtől-szemben láthatta Petőfit talán Krizbay Miklós hírlapíró, vagy Burián Pál könyvkereskedő, végül talán a városszerte jól ismert Bothos István református kántor házában. Petőfi t. i. Kolozsvárt rendszerint Burián Pálnál lakott, — az ő emlékkönyvébe írta a: Lantom, kardom tiéd, óh szabadság! emlékezetes és jellemző önvallomását. — De napközben szívesen és hosszabban időzött Krizbayéknál is, meg Bothoséknál is.¹⁹ Egészen bizonyos, hogy Petőfinek eme kolozsvári ismerősei és barátai Miklós Miklósnak is ismerősei és barátai voltak s így jöhetett létre a személyes ismeretség. Az sem lehetetlen, hogy az utcán mutatta be Miklóst valamelyik közös ismerősük. Talán Nagy Ferenc református kollégiumi tanár. Az a családi emlékezés azonban, hogy Petőfi 1848. októberében fordult volna meg először Tordán Miklóseknál, még pedig úgy, hogy Petőfi Nagy Ferenc és Veres Miklós tordai ügyvéd társaságában egy szekérről csak úgy odaszóllott volna Miklósnak: Hozzád szállok, — semmiképen sem felel meg a valóságnak. Ez a családi hagyomány éppen annyira téves, mint Miklós ma is élő unokájának, az e dolgozat rendjén már többször említett Várady Dóra, dr. Losonczy Ernőné úrnőnek az az emlékezése, hogy t. i. nagyatyjának (Miklósnak) is jó barátja, Gyulai Pál tanácsolta volna *sógorának*, Petőfinek, hogy Miklóshoz szálljon be. Ismétlem, a családi emlékezésből elfogadható csupán annyi, hogy Petőfi Kolozsvárt már találkozhatott Miklóssal 1849. március 28-a, első tordai útja előtt.

Valószínű azonban, hogy a két férfiú csak Tordán ismerte meg egymást közvetlenül, szemtől-szemben. Az 1849-dik év Kolozsvárt is, Tordán is, izgalmas, háborús napokkal kezdődött. S az izgalom az egyre veszedelmesebb hadi helyzet miatt később sem csökkent. Ennek következtében a Tordáról Kolozsvárra utazgatásra se vállalkozott más, csak az, aki kényszerült rá. Miklós pap lévén, valószínűleg nem került ilyen kényszerhelyzetbe, nemigen járogatott

¹⁹ L. Hory Béla: *Petőfi Kolozsvárt*. Petőfi Múzeum V. k. 101. l.

be Kolozsvárra. Így öt Petőfi tordai útjai előtt csak közvetett úton, a közös, a fentemlített kolozsvári ismerősöktől nyert értesülésekből ismerte. Ezekből tudta Petőfi azt, hogy Miklós lelkes, művelt, jómódú, vendégszerető férfiú, ki valamikor verseket is írt. Aki tehát őt méltó módon fogja fogadni, vendégül látni.

Itt és ezen a ponton nyer irodalomtörténeti érdeket és értéket a Miklós irodalmi munkássága, egykori poétai gyakorlatlái: *poétához szállt a költő!* Hogy az egyik költészetének fénye csak ritka és régebben elpislákoló mécses, a másiké pedig maga a kiteljesedett lírai tökéletesség, melynek verőfénye az egész művelt emberiségre egyre melegebben ragyog szét, az a lényegesen nem változtat. S ez az, hogy a költészet, az irodalom által kapcsolódottak össze.

És Petőfi bizalma, várakozása nem bizonyult hiúnak.

Három nap alatt — március 28—30. — a két férfiú egymást jól ismerő és kölcsönösen becsülő bizalmas barátta melegedett. Petőfit Miklós és családja szívesen fogadta, tisztességül, kitüntetésnek vette a szabadság lánglelkű harcos költőjének náluk időzését. Férj és feleség, az egész parókia az erdélyi vendégszeretetnek minden gyöngéd figyelmességével, és kedvességével gondoskodott arról, hogy a költő jól érezze magát körükben, pihenjen. És a költő valóban jól érezte magát. Szívesen beszélt magáról, feleségéről, a hadi helyzetről, a költészetéről, a maga költeményeiről. Ott írta volna Petőfi *Az erdélyi hadsereg* c. költeményt is Bem brassói és szebeni győzelmeinek a hírére és hatása alatt. Írta volna, ismételjük. Mert a költemény keletkezési helyéül minden kiadás Bánffyhyunadot jelöli meg. Viszont a költő sajátkezü kézírata szerint a költemény kelte: Torda, márcz. 30. 1849.²⁰ Akár ott írta, akár pedig csak le írta Petőfi e költeményt, jele az annak, hogy Petőfi nem csalódott Mik-

²⁰ A Petőfi költeményeinek keletkezési helye nem mindig a költő által odajegyzett hely. *Vajdahunyadon* c. költeményéről pl. biztosan tudjuk nemcsak a Vajdahunyadon tartózkodásának csak pár órányira terjedő tartamát véve fontolóra, hanem a Gesztessy László honvéd törzsorvos elbeszéléséből is, hogy nem Vajdahunyadon írta, hanem Vajdahunyadról eltávozva az nap (ápr. 14-én) este Hátszegeen. (L. Havas Adolf: *Petőfi Sándor Összes költeményei*. III. k. 657—58. l.) *Az erdélyi hadsereg* c. költeménynek csak egy kézírata maradt ránk. Az, amelyik a Miklós-család birtokában maradt fenn a költő sajátkezü leírásában, névalírásával és a fent idézett keletmegjelöléssel. (A kézirat facsimilejeét l. Petőfi Múzeum. 1888. évf. 1 sz.-hoz mellékelve 41. l.) Várady Károlyné Miklós Ida a költemény keletkezésének körülményeit és óráját is pontosan és részletességgel elmondja. De az is bizonyos, hogy a költemény nyomtatásban először nem a Miklóséknál fennmaradt kézirat után jelent meg, — ez csak 1888-ban vált ismeretessé —, hanem a költőnek egy másik ú. n. múzeumi kéziratából. Megjelent pedig nyomtatásban először külön röplapon Szászsebesen ápr. 3—12 közt, másodsor pedig a *Közlöny* 1849 ápr. 26 sz. (Havas i. m.

lósék vendégszeretetében, szívességében, hanem viszontlátásra köszöntek el egymástól március 30-án. Semmi kétség sem lehet abban, hogy e három nap alatt kifejlődött bizalmas viszony és barátságos együttlét emléke és hatása alatt vette magának Petőfi a bátorságot, hogy négy hónappal később, 1849 július 19-én késő este minden előzetes híradás vagy megkérdezés nélkül ismét beszállásolja magát Miklósékhoz. Még pedig most már nem is egyedül, hanem egész családdal, feleségével, kislíával s ennek Szalontáról magukkal vitt dadájával együtt.

Petőfi most sem csalódott a Miklósék barátságos vendégszeretetében. Feleségét is kellemesen lephette meg a Miklós család, elsősorban Miklósné, a háziasszony feléje irányuló gyöngéd figyelmessége, komoly és fontos dolgokban épűgy, mint apró-cseprő ügyekben tanúsított megértő, segítő, szíves készsége és gondossága. Petőfi már harmadnap eltávozott a kedves körből, de Júlia még három és fél hétig, augusztus 14-ig talált barátságos otthont Miklóséknál. Ott tartózkodásuk külső eseményeiről kevés a pontos és megbízható adatunk. Azt tudjuk a Miklós-család emlékezéseiből, de a Júlia kéziratok feljegyzéseiből is, hogy másnap, július 20-án a háziak társaságában kirándultak a híres, nevezetes tordai hasadékhöz. E kirándulás alkalmas volt arra, hogy a költő és felesége lelkét gyöttrő nehéz gond legalább pillanatnyilag megereszkedjék. A költőt izgatta a Bem táborába utazás sürgős vágya, emésztette övének jövő sorsa. Júlia pedig rettenve gondolt a bekövetkezendő elválásra és érthető aggodalommal, sőt kétségbeeséssel férje, gyermeke és a maga életének a bizonytalanságára. Ám a Miklósék derült barátsága, természetes kedvessége mindkettőjük nehéz percein könnyített. Július 21-én reggel aztán megtörtént az elválás. Petőfi elbúcsúzott feleségétől s elindult a harctérre. Feleségét és kislíát azonban mint az ezidőszerint legbiztosabb és legjobb helyen — nyugodtan hagyta ott, rábízva a Miklósék gondviselésére és barátságára. Pár nap múlva a harctérről feleségéhez írt (Miklósékhoz Tordára címzett)

657 l.) Azonban sem a röplapon, sem a *Közlönyben* a keletkezés helye nincs megjelölve, bár a múzeumi kézirat on áll Bánfyhunjad, mint keletkezési hely. Véleményem szerint nem valószínű a költemény Bánfyhunjadon való szerzetése. Petőfi Bánfyhunjadon csak átutazott, tehát legfeljebb pár órát tölthetett ott, s így a költeménynek csak az eszméje foganhatott ott. Költeménnyé érlelődése, versbe öntése később, a nyugalmas tordai tartózkodás alatt valósulhatott meg. Úgyhogy iratási helye csakugyan Torda és nem Bánfyhunjad. A végső szó kimondása előtt azonban megvizsgálendő, vajjon az ú. n. múzeumi kézirat on Bánfyhunjad jelzés a költő sajátkezű írása-e. Ha igen, akkor feltevésünk, amelyik a Miklós Ida elbeszélésén alapszik, nem helytálló, mert Petőfi a költeményt Tordán csak leírta Miklósnak, de nem ott, hanem csakugyan Bánfyhunjadon írta.

levelében is a baráti szeretet bizodalmas megfogalmazásában küldi üdvözetét a kedves házigazda-barátnak. A magára maradt Petőfiné három és félhétre terjedő ott tartózkodásának eseményeiről, napirendjéről szintén sokat nem tudunk. Minden idevágó visszaemlékezés és utólagos feljegyzés csak több-kevesebb valószínűségen alapszik. Felvett tárgyunkra nézve azonban e részletek és napi események ismerete nem is fontos. Csak az a fontos, hogy Petőfiné sohasem érezte és tapasztalta azt, hogy akár maga és gondjai, akár kisfia ápolása, nyugósködése a háziaknak terhére lett volna. Nemcsak a hasonló helyzetbe került háziasszony és családanya kényes helyzetét azonnal megérteni és méltányolni tudó női felfogás, de az apróságokkal kevésbé törődő férfi észjárás is tüstént megállapíthatja, hogy elsősorban a háziasszony, Miklós Miklósné Domján Eszter tapintatos, nemes lelkületének az érdeme az, hogy Petőfi és Petőfiné is mindvégig jól érezte magát náluk az ő-tordai parókián.²¹ Eltávozni is innen a szintén anya-háziasszonnyal és gyermekeivel együtt távozott el Júlia augusztus 14-én, az orosz hadsereg közeledtének hírére. Miklós Miklós küldte be a két egymást megértő asszonybarátot és anyát a gyermekekkel együtt a rokon Várady-családdhoz, Kolozsvárra. (A mai Szentegyház-utca 15. szám a. Horváth, ma a Várady-féle házba.) Úgy ítélte meg, hogy Kolozsvárt mégis csak biztonságosabb mind övéinek, mind a rábízott Petőfinének és gyermekének az élete és sorsa. Maga mint lelkész — pásztor a nyájánál — helyt maradt, csak családját és vendégeit menedékelte. Megtette mindazt, amit jóbarát és szíves házigazda adott helyzetben csak tehetett.

Ez, és nem egykori szépirodalmi próbálkozásai és halotti orációi a Miklós Miklós tiszteletes úr pályájának emlékezetre méltó érdeme. Az, hogy a szabadság—szerelem halhatatlan költőjét és családját illendőképen fogadta, megtisztelte, gondját viselte. Neve ezért méltán tapadt oda elválaszthatatlanul és időtlen érvényességgel a Petőfi nevéhez.²²

Ezért, úgy hisszük, pályájának, egyéniségének e vázlatos rajza nem felesleges sem az irodalomtörténeti érdeklődés, sem a nemzeti kegyelet szempontjából.

KRISTÓF GYÖRGY.

²¹ A parókia falába illesztett emléktábla csak ennyit mondott: *E házban szállott meg Petőfi Sándor 1849. július 21-én.* Mégis a bécsi döntés után a román igazgatás parancsára az emléktáblát el kellett távolítani, le kellett venni. Pedig a kérdéses fal utcára néz ugyan, de nincs útvonalban. Közben keskeny virágos kertecske terül el. A parókia és emléktábla képét l. Mikes Lajos: *Szendrey Júlia.* műmelléklet 33. l.

²² Halála is 1869. március 28-án a déli órákban állott be. A családi emlékezés szerint ugyanennek a napnak az évfordulóján és ugyanabban az órában, amikor Petőfit először fogadta vendégül.